

TARPUKARIO VILNIAUS FILOSOFINIS GYVENIMAS

Alvydas Jokubaitis

Vilniaus universiteto
Tarpautinių santykių ir politikos mokslų instituto
Politikos teorijos katedra
Vokiečių g. 10, LT-01130 Vilnius
El. paštas: Alvydas.Jokubaitis@takas.lt

Straipsnio tikslas – atskleisti pagrindines tarpukario Vilniaus filosofinės terpės formavimosi ir funkcionavimo tendencijas. Į mokslinę apyvartą įtraukiami kai kurie nauji, lig šiol nenaudoti archyviniai šaltiniai. Autoriaus nuomone, savarankiška tarpukario Vilniaus filosofinė terpė galutinai susiformavo ketvirtojo dešimtmečio viduryje. Tai sietina su naujos, Vilniuje išaugusios filosofų kartos mokslinės veiklos pradžia.

Pagrindiniai žodžiai: Lenkijos filosofijos istorija, Vilniaus filosofinė terpė, Lvovo–Varšuvos mokykla.

1832 metais Rusijos caro Nikolajaus I įsakymu buvo uždarytas Vilniaus universitetas – vienintelė institucija Lietuvoje, kurioje lig tol gyvavo profesionali filosofija. Filosofijos istorikams net sunku įvertinti, ką lietuvių filosofija prarado per tuos aštuoniasdešimt septynerius universiteto netekties ir prievartos laisvai minčiai metus. Beveik šimtą metų Lietuvos jaunuomenė negalėjo savo krašte studijuoti filosofijos. 1832–1919 metais, neturėdamas universiteto, Vilnius liko naujausių Europos filosofijos mokslo tendencijų nuošalyje. Vien pozityvistinė Vakarų Europos filosofija per tuos dešimtmečius nuėjo kelią nuo 1830 metų Auguste'o Comte *Cours de Philosophie Positive* iki 1921 metų Ludwigo Wittgensteino *Tractatus Logico-Philosophicus*.

Per aštuoniasdešimt septynerius metus įvyko reikšmingų politinio ir kultūrinio pobūdžio pokyčių, nulėmusių komplikuotas 1919 metų Vilniaus universiteto atkūrimo

aplinkybes. Svarbiausias jų – XIX amžiaus antrojoje pusėje sustiprėjęs lietuvių tautinis sąjūdis, XX amžiaus pradžioje viręs atvira kova už valstybinę Lietuvos nepriklausomybę. Svarbia šio proceso dalimi tapo lietuvių kultūrinės tradicijos atsiribojimas nuo lenkų kultūrinės įtakos. Tarp dviejų didžiausių buvusios bendros Lietuvos ir Lenkijos valstybės tautų XX amžiaus pradžioje iškilo daugybė kultūrinio ir politinio pobūdžio nesutarimų. Vienas sudėtingiausių tapo Vilniaus klausimas, kurio karinis sprendimas lėmė, kad 1919–1939 metų Vilniaus universiteto istorijos laikotarpis yra polonistinių tyrinėjimų objektas. Lietuvos filosofai jam yra skyrę kelis darbus (Plečkaitis 1977; Jokubaitis 1991).

Po beveik šimtmečio akademinė filosofija Vilniuje atgimė kaip Lenkijos filosofinio gyvenimo dalis. 1922 metais Kaune buvo įkurtas naujas universitetas, vėliau gavęs Vytauto Didžiojo universiteto vardą. Lie-

tuvą ir Vilniaus kraštą skyrusi demarkacinė linija ir nuolatinė kariniu konfliktu galinti virsti politinė įtampa atskyrė dvi skirtingas filosofinio gyvenimo tradicijas. 1919 metų rugpjūčio 28 dieną įkurtas Vilniaus Stepono Batoro universitetas nustojo egzistuoti 1939 metų gruodžio 15 dieną, Vilniaus kraštą sugražinus Lietuvai.

Lenkijos filosofijos istorikai 1918–1939 metų laikotarpį suvokia kaip atskirą šalies filosofijos istorijos etapą ir mano, kad lenkų filosofija tuomet pergyveno suklestėjimo laikotarpį. Ryškiausias įrodymas – vadinosios Lvovo–Varšuvos filosofų mokyklos suklestėjimas. Filosofijos istoriko Jano Wolenskiego nuomone, šiai mokyklai priklausė net 78 Lenkijos filosofai (Wolenski 1985: 238). Nuo 1923 metų Vilniuje jai atstovavo Tadeusz Czeżowski.

1918–1939 metų Lenkijos filosofinio gyvenimo tendencijas lėmė išaugusi filosofijos mokslo institucionalizacija. Pagrindiniais to meto Lenkijos filosofinio gyvenimo centrais tapo universitetai. Niekada anksčiau lenkų filosofija nebuvo tokia akademiška. Tiek ta prasme, kad ji gyvavo universitetuose, tiek ir dėl tarpukario lenkų filosofų pastangų savo mokslą paversti griežta, visus moksliško kanonus atitinkančia disciplina. Tačiau Lenkijos filosofija suklestėjo ne staiga. Ne taip kaip Lietuvoje, kur po 1832 metų, kai buvo uždarytas Vilniaus universitetas, nutrūko akademinės filosofijos tradicija, Lenkijoje ji gyvavo per visą XIX amžių ir ypač sustiprėjo XX amžiaus pradžioje. 1918 metų išvakarėse lenkų jaunimas filosofiją galėjo studijuoti net trijuose universitetuose – Lvovo, Krokuvos ir Varšuvos.

Tarpukario lenkų filosofijos suklestėjimą lėmė dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą

išaugusios filosofų kartos veikla. Nepriklausomos Lenkijos valstybės atkūrimas sutapo su naujos filosofų kartos branda. Ryškiausiai tai rodo garsaus lenkų logiko Jano Łukasiewicziaus pavyzdys. Šis autorius 1918 metų pavasarį paskelbė, kad jam pavyko sukurti trireikšmės logikos sistemą, tačiau pirmieji jo darbai pasirodė tik po poros metų, t. y. jau tarpukario laikotarpiu. 1918 metais Lenkijos filosofijos katedros nepajuto didesnio kvalifikuotų specialistų stygiaus. 1918–1939 metais Lenkijoje veikė septyni po keletą filosofijos katedrų turėję universitetai. Be minėtų Lvovo, Krokuvos ir Varšuvos bei 1919 metais atsikūrusio Vilniaus universiteto, tarpukario metais savo veiklą pradėjo Poznanės, Liublino Katalikų ir Varšuvos Laisvasis universitetas.

Aplink kiekvieną Lenkijos universitetą susidarė atskira filosofinė terpė: kūrėsi filosofų draugijos, steigėsi nauji leidiniai, universitetų mokslininkų paskaitos tapo svarbiais miesto kultūrinio gyvenimo įvykiais. Ši tendencija neaplenkė ir Vilniaus. Nedaug ką duotų Vilniaus ir Lvovo, Vilniaus ir Varšuvos ar Vilniaus ir Krokuvos filosofinių terpių lyginimas. Filosofinio gyvenimo intensyvumu šie trys miestai smarkiai pranoko Vilnių. Stepono Batoro universiteto filosofų veiklą prasminga lyginti tik su Poznanės universitetu, kuris Vilniaus universitetui buvo artimiausias savo veikla.

Tarpukario metais Lenkijoje nebuvo nacionalinės, visus šalies filosofus vienijančios organizacijos. Kiekvienas universitetinis miestas turėjo savo atskirą filosofų draugiją. Vilniaus filosofų draugija įsikūrė 1928 metais. Analogiška draugija Poznanėje buvo įkurta kiek anksčiau – 1925 metais.

Filosofų draugija atsirado kaip Vilniaus universiteto filosofijos seminaro patalpose vykusių mokslinių susirinkimų tąsa. Nuo pat draugijos veiklos pradžios jai vadovavo profesorius Tadeusz Czeżowski. 1928–1939 metais ši draugija surengė apie 50 mokslinių susirinkimų.

Tarpukario Lenkijos filosofinėje bibliografijoje vyravo moksliniai straipsniai. Tai susiję su vargingomis knygų leidybos sąlygomis. Filosofijos knygų stygių kompensavo periodinių leidinių gausėjimas. Vilnius iš kitų universitetinių miestų išsiskyrė tuo, kad neturėjo atskiro filosofijos leidinio, o štai Poznanėje buvo leidžiami net keli filosofijos žurnalai. Vilniaus universiteto filosofai savo darbus spausdino kitų Lenkijos miestų ir užsienio šalių – Anglijos, Italijos, Prancūzijos ir Vokietijos leidiniuose.

Filosofijos knygų leidybą skatino Vilniaus filosofų draugija ir Stepono Batoro universiteto akademinis filosofų būrelis. Draugijos lėšomis buvo išleistos dvi knygos – T. Czeżowskio *Jak powstało zagadnienie przyczynowości* (1933) ir M. Walliso *Wyraz i życie psychiczne* (1939). Akademinis filosofų būrelis išleido du *Ogólna nauka o prawie* tomus (t. 1 – 1936 m.; t. 2 – 1938 m.). Šis dvitomis leidinys ryškiausiai parodė, kad prabėgus penkiolikai metų nuo universiteto atkūrimo Vilniuje išaugo nauja filosofų karta. Apie tarpukario Vilniaus filosofinį gyvenimą nemažai sako ir tai, kad universiteto filosofų viešas paskaitas referuodavo miesto dienraščiai.

Nagrinėjamo laikotarpio lenkų filosofinio gyvenimo intensyvumą liudija trys per tuos metus įvykę nacionaliniai filosofų kongresai: 1923 metais Lvove, 1927 metais Varšuvoje ir 1936 metais Krokovoje. Re-

miantis šių kongresų dalyvių ir perskaitytų pranešimų statistiniais duomenimis, galima teigti, kad pirmuose dviejuose kongresuose dominavo Varšuvos, Lvovo, Krokuvos ir Poznanės filosofai, ir tik trečiojo – 1936 metų kongreso duomenys leidžia teigti, kad labai išaugo Vilniaus filosofų vaidmuo. Jie perskaitytų pranešimų ir delegatų skaičiumi pirmąkart pranoko savo kolegas iš Poznanės.

Antrąjį tarpukario dešimtmetį sustiprėjo visos Vilniaus universiteto filosofijos katedros. Be to, savarankišką mokslinę veiklą pradėjo jauni, Vilniuje išaugę filosofai. Tarpukario lenkų filosofijai būdinga didėjanti integracija į Vakarų Europos filosofinį gyvenimą. Iš šalies Lenkijoje vykusius procesus stebėjęs čekų filosofas J. Tvrđy 1932 metais rašė: „tiek mokslinių darbų skaičiumi, tiek jų verte lenkų filosofija tapo viena pirmaujančių Europoje“ (Tvrđy 1932: 117). Tai patvirtina ir Stepono Batoro universiteto filosofų veikla. Profesorius Wincentas Lutosławskis savo pagrindinius tarpukario veikalus išleido Anglijoje ir Italijoje. Bogumiłas Jasinowski dalyvavo tarptautiniuose kongresuose, vykusiuose Belgijoje, Čekoslovakijoje, Italijoje ir Prancūzijoje. Adjunktas Henrykas Elzenbergas 1937 metais paskaitas skaitė Ženevos universitete.

Vertindamas tarpukario Lenkijos filosofinį gyvenimą, T. Czeżowski nurodė, kad lenkų jaunimui nebereikia filosofijos studijų vykti į užsienį (Czeżowski 1973: 67). Tai nereiškia, kad jauni lenkų filosofai nevyko studijuoti į užsienio šalių aukštąsias mokyklas. Stepono Batoro universiteto auklėtinis Sawa Frydmanas teisės filosofijos ir psichologijos žinias gilino Austrijoje ir Vokietijo-

je, o Janas Rutskis filosofijos studijas tęsė Londono universitete. Czeżowski norėjo pabrėžti, kad lenkų tarpukario universitetai jau buvo pajėgūs užtikrinti aukštą filosofijos studijų lygį.

Dėl politinio, ekonominio ir kultūrinio pobūdžio priežasčių Vilniaus filosofinio gyvenimo institucionalizacija vyko lėčiau negu kituose lenkų universitetiniuose miestuose. Vilniaus filosofinė terpė susiformavo tik ketvirtojo dešimtmečio viduryje. Tai sietina su naujos, universitete išaugusios filosofų kartos mokslinės veiklos pradžia. Kaip parodė trečiasis Lenkijos filosofų kongresas, Vilniaus filosofinės pajėgos ketvirtojo dešimtmečio viduryje jau buvo taip sustiprėjusios, kad sugebėjo pranokti kolegų iš Poznanės veiklos rezultatus.

1919 metų Laikinasis Stepono Batoro universiteto statutas numatė šešis fakultetus: Humanitarinį, Teologijos, Teisės ir visuomenės mokslų, Matematikos ir gamtos, Medicinos ir Dailės. Keturi fakultetai turėjo savo filosofijos katedras. Humanitarinis fakultetas turėjo dvi Filosofijos, Teologijos fakultetas – dvi Krikščioniškosios filosofijos, Teisės ir visuomenės mokslų fakultetas – Teisės teorijos ir filosofijos katedrą, o Medicinos fakultetas – Medicinos istorijos ir filosofijos katedrą.

Tarpukario Lenkijos universitetai neturėjo specializuotų filosofijos fakultetų. Gyvavo tik atskiros filosofijos katedros. 1919–1920 metais Vilniaus universiteto Humanitariniame fakultete veikė keturios, o vėliau – dvi filosofijos katedros. 1919–1920 metai – sudėtingiausias Stepono Batoro universiteto istorijos laikotarpis. Po kelių trimestrų darbo profesoriai dažnai palikdavo Vilnių. Tačiau jau niekada vėliau, net ir

gerokai palankesnėmis sąlygomis, Humanitarinis fakultetas neturėjo tiek daug filosofijos katedrų, kiek tais sunkiais metais.

1919 metais į atkurta Vilniaus universitetą atvyko vyresnės ir jaunesnės kartos lenkų filosofai. Vyresnės, dar XIX amžiaus lenkų filosofų pabaigoje mokslinę karjerą pradėjusios, filosofų kartos atstovai buvo W. Lutosławskis ir Marianas Massonius. Jaunesniajai lenkų filosofų kartai atstovavo Władimiras Szykarskis (V. Šilkarskis), Władysławas Horodyskis ir Władysławas Tatarkiewiczus. Massoniuso vadovaujamą bendrą Filosofijos ir pedagogikos katedrą priskyrus prie filosofijos katedrų, galima teigti, kad Stepono Batoro universiteto Humanitariniame fakultete ir po 1920 metų veikė trys, o ne dvi filosofijos katedros.

1919 metais į atkurta Vilniaus universitetą atvyko vienas žymiausių to meto lenkų filosofų – Wincentas Lutosławskis. Universiteto Filosofijos katedros profesoriumi jis buvo 1919–1929 metais. Pats Lutosławskis apie savo atvykimą į Vilnių rašė: „Kiti universitetai jau turėjo kandidatus į katedras, ir tik į naujai atkurta Vilniaus universitetą buvo galima paskirti tą, kuris šitam išrinktųjų būriui nepriklausė. Todėl man ir teko nedėkingas Vilniaus universiteto profesoriaus vaidmuo“ (Lutosławski 1933: 309). Lutosławskis labai kritiškai atsiliepė apie universiteto filosofinį gyvenimą.

1919–1920 metais Vilniuje dirbo trys jaunosios kartos lenkų filosofai – Horodyskis, Szykarskis ir Tatarkiewiczus. Naujausių amžių filosofijos istorijos katedros profesoriaus pavaduotojas Horodyskis Vilniuje neišbuvo nė pusės metų ir pakirstas džiovos mirė 1920 metų sausį. Sykiu baigėsi ir šios katedros istorija – Naujausių

amžių filosofijos istorijos katedra vėliau nebeveikė. Neišbuvęs nė metų, 1920 metais Vilnių paliko filosofijos istorijos katedros profesorius Szylkarskis. Vėliau, 1924–1940 metais, jis dirbo Kauno universitete ir buvo vienintelis filosofas, jungęs du demarkacine linija atskirtus universitetus. Persikėlęs dirbti į Kauną, Szylkarskis ir toliau palaikė ryšius su Stepono Batoro universiteto filosofais.

1919–1921 metais gyvavusios Estetikos, etikos ir filosofijos istorijos katedros profesorius pavaduotoju tapo garsus lenkų filosofijos istorikas Tatarkiewiczzius. Jis skaitė filosofijos istorijos, logikos, etikos ir estetikos paskaitas. Per trumpą Vilniaus laikotarpį šis filosofas nuveikė daug reikšmingų darbų – paskelbė netyrinėtą Vilniaus universiteto archyvinę medžiagą, pristatančią XVI–XVIII amžiaus Lietuvoje skaitytus filosofijos paskaitų kursus (Tatarkiewicz 1926), išplėtojo savo etinių pažiūrų sistemą ir rengė meno istorijos darbus, skirtus Vilniaus klasicizmo ir baroko architektūrai. Tatarkiewiczzius taip pat nebuvo patenkintas Vilniaus filosofiniu gyvenimu. Jo žodžiais, „Vilnius neturi nei mokslinio darbo atmosferos, nei tinkamų sąlygų“ (Wiśniewski 1997: 91).

Szylkarskiui ir Tatarkiewiczziui palikus Vilniaus universitetą ir mirus Horodyskiui, Humanitariniame fakultete liko tik viena filosofijos katedra. 1921–1923 metais pedagoginio darbo našta teko Lutosławskiui ir Massoniusui. 1923 metais antrajai filosofijos katedrai ėmė vadovauti jaunesnės kartos atstovas Czeżowski. Šis filosofas labiausiai vertas „tarpukario Vilniaus filosofo“ vardo. Jis daugiausia prisidėjo prie to meto Vilniaus filosofinės terpės kūrimo.

1923–1939 metais Czeżowski dėstė logikos, psichologijos, mokslų metodologijos ir etikos kursus. Ypač populiarios buvo jo „Filosofinių mokslų pagrindų“ paskaitos. Czeżowski buvo ne tik filosofijos katedros profesorius, bet ir akademinio filosofų būrelio nuolatinis kuratorius bei Vilniaus filosofų draugijos pirmininkas. Būtent jis Stepono Batoro universiteto studentams įdiegė modernų analitinį filosofavimo stilių, atitinkantį pagrindines metodologines Lvovo–Varšuvos mokyklos nuostatas.

1929 metais Lutosławskiui išėjus į pensiją, į laisvą Filosofijos katedrą paskirtas Varšuvos universiteto docentas Bogumił Jasinowski, Vilniuje dėstęs senovės, viduramžių, naujųjų ir naujausių amžių filosofijos istoriją. Iš šio mokslininko skaitytų paskaitų kursų minėtini „Matematinės gamtotyros evoliucijos ryšys su filosofijos ir kultūros istorija“, „Senovės ir naujųjų amžių filosofijos santykis bei jo ligšiolinė interpretacija“ (abu kursai skaityti 1933–1934 m.), „Meno, filosofijos ir mokslo idėjų priklausomybė“ (1934–1935 m.), „Apie istorijos filosofiją ir istorinį pažinimą“ (1937–1938 m.). Jasinowski Vilniaus universiteto filosofinį gyvenimą praturtino filosofijos istorijos, kultūros filosofijos ir humanitarinių mokslų metodologijos paskaitomis.

1936 metais, nors ir nebuvo įsteigta nauja filosofijos katedra, į Vilniaus universitetą atvyko žymus lenkų filosofas Henrykas Elzenbergas. Jo atvykimo aplinkybes nušviečia Humanitarinio fakulteto dekanas Czeżowski raštas Lenkijos tikybų ir švietimo ministerijai: „lenkų literatūros profesorių pastangomis (šiuo atveju tikriausiai kalbama apie Manfredą Kridlą – A. J.) Vilniuje kuriasi rimtas literatūros estetinių

tyrimų centras, kuriam būtini teorinės estetikos pagrindai. Lenkijoje šalia profesoriaus Ingardeno vienintelis tam pasirengęs yra docentas Elenbergas“ (Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Fondas 175, aprašas V, byla 298, lap. 30). 1936 metais Elzenbergas tapo Filosofijos katedros adjunktū. Tai buvo ypatinga adjunktūra, numačiusi tik paskaitų skaitymą. Tačiau Elzenbergas tuo neapsiribojo ir šalia paskaitų vadovavo aksiologijos, estetikos ir etikos pratyboms. Tai reiškia, kad praėjus penkiolikai metų po Tatarakiewicziaus išvykimo Vilniaus universitetas ir vėl turėjo etikos, estetikos ir aksiologijos specialistą.

1938 metais buvo panaikinta bendra Filosofijos ir pedagogikos katedra ir vietoj jos įkutos dvi atskiros – Psichologijos katedra ir Pedagogikos katedra. Norint suprasti šio pertvarkymo esmę, būtina žinoti Massoniuso 1932 metais paliktos Filosofijos ir pedagogikos katedros istoriją. Atkūrus Vilniaus universitetą ilgai nepavyko rasti Psichologijos katedros profesoriaus. 1924 metais ši katedra buvo panaikinta. Stepono Batoro universitetas tapo vieninteliu Lenkijos universitetu, neturėjusiu psichologijos katedros. Psichologiją Vilniaus universitete dėstė Lutosławskis ir Czeżowski. 1924–1925, 1925–1926, 1930–1931, 1932–1933 mokslo metais šios disciplinos paskaitas Vilniuje skaitė Poznanės universiteto Psichologijos katedros profesorius S. Blachowski.

1932 metais bendrą Filosofijos ir pedagogikos katedrą buvo siūloma pertvarkyti į dvi atskiras pedagogikos ar psichologijos katedras, ir net jau buvo numatyta viena jų skirti Varšuvos psichologui B. Zawadskui. Tačiau jam išvykus į užsienį katedrai

dvejus metus laikinai vadovavo Poznanės universiteto docentas M. Dybowski. Zawadskis katedros profesoriaus pavaduotoju tapo tik 1935 metais. Nepaisant visų Humanitarinio fakulteto tarybos prašymų, katedros nebuvo leista vadinti psichologijos katedra. Ministerijos nurodymuose pabrėžiama, kad šios katedros profesorius „privalo dėstyti specialius filosofijos ir pedagogikos mokslus, o būtent bendrąją ir pedagoginę psichologiją“ (Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Fondas 175, aprašas V, byla 96, lap. 31). Tik po 1938 metų Stepono Batoro universitete atsirado dvi atskiros psichologijos ir pedagogikos katedros, sykiu panaikinta senoji – bendra Filosofijos ir pedagogikos katedra. Psichologijos katedros profesoriaus pavaduotoju tapo Zawadskis, o įkurtai Pedagogikos katedrai reikėjo profesoriaus. Juo 1938 metų rugpjūtį tapo filosofijos istorikas Ludwikas Chmajus. Šis Krokuvos filosofijos istorikų mokyklai atstovavęs mokslininkas tyrinėjo socializmą ir XVII amžiaus prancūzų filosofiją.

Tarpukario pabaigoje, panašiai kaip ir 1919–1920 metais, Vilniaus universiteto Humanitariniame fakultete ir vėl darbavosi keturi filosofai. Ir nors oficialiai gyvavo tik dvi filosofijos katedros, kuriose dėstė Czeżowski ir Jasinowski (Elzenbergas buvo tik adjunktas, o Chmajus – pedagogikos katedros profesorius – *A. J.*), galima teigti, kad antrąjį tarpukario dešimtmetį Humanitarinis fakultetas sustiprino savo filosofines pajėgas. Dėmesį atkreipia tai, kad Vilniuje filosofų pagausėjo tuo metu, kai kituose lenkų universitetuose po 1933 metų aukštojo mokslo reformos filosofijos katedrų skaičius buvo mažinamas.

Prie filosofų galima priskirti du Humanitarinio fakulteto katedrų profesorius – Marianą Zdziechowską ir Feliksą Koneczny. Pirmasis 1919–1938 metais profesoriavo Visuotinės literatūros, o Koneczny 1919–1929 metais – Rytų Europos istorijos katedroje. Pagrįstai galima kalbėti apie vilnietišką Koneczno civilizacijų teorijos kilmę. Savo tarptautinio pripažinimo sulaukusiame veikale *O wielość cywilizacji* jis rašė: „esu daug skolingas Vilniaus, apie kurio siauras gatvelės galima pasakyti, kad jos kupinos visuotinės istorijos problemų, dešimtmečiui“ (Koneczny 1935: 317). Kai kurie autoriai į filosofų gretas įrašo ir Lenkų literatūros katedros profesorius Manfredą Kridlą. Tačiau tai yra ginčytina. Šį mokslininką filosofų gretoms galima priskirti tik laikantis plačios filosofijos sampratos. Kridlas buvo tik filosofine refleksija pasižymintis literatūros teoretikas.

Tarpukario metais Vilniuje susiformavo solidus teisės filosofijos tyrimų centras. Kai kurių autorių nuomone, tokiomis stipriomis teisės filosofų pajėgomis negalėjo pasigirti joks kitas Lenkijos universitetas (Opalek, Wolter 1948: 16). Poznanėje, Krokuvoje ir Varšuvoje dirbo žymūs teisės teoretikai – Czesławas Znamierowski, Antonis Peretiatkowiczius, Władysławas Jaworskis, Leonas Petrażyckis. Tačiau tik Vilniuje susibūrė stiprus jaunų teisę tyrinėjančių mokslininkų kolektyvas. Vilniaus teisės filosofinių tyrinėjimų centro formavimuisi darė įtaką keli pagrindiniai veiksniai. Pirmia, Vilniaus teisės filosofijos centro sėkmę lėmė vaisinga Teisės teorijos ir filosofijos katedros profesorius veikla. Antra, rengiant jaunus teisės filosofus daug nusipelnė Baudžiamosios teisės ir proceso katedros

profesorius Bronisławas Wróblewski. Jo pedagoginė ir mokslinė veikla gali būti prilyginta atskiros Teisės filosofijos katedros profesoriaus veiklai.

Vilniaus universitete išpūdingai, palyginti su kitomis filosofijos disciplinomis, suklestėjo teisės filosofija. 1936 ir 1938 metais buvo išleisti du „Bendrosios teisės teorijos“ tomai, rodantys, kad Vilniuje darbavosi net septyni Stepono Batoro universitetą baigę teisės filosofai ir teoretikai – J. Zajkowski, A. Mycielskis, S. Frydmanas, M. Królis, J. Rutskis, S. Arsenjewas, E. Drapkinas. Šiems jauniems autoriams būdingas puikus filosofinis pasirengimas. Tai buvo nemažas Czeżowskio pedagoginės veiklos nuopelnas. Visi jaunieji teisės filosofai buvo išklause jo paskaitų kursus ir šiandien visiškai pagrįstai priskiriami tai pačiai filosofinei Lvovo–Varšuvos mokyklai, kaip ir jų mokytojas.

Stepono Batoro universiteto Teisės teorijos ir filosofijos katedra buvo įsteigta 1921 metais. Pirmuoju šios katedros profesoriumi paskirtas Jerzy Lande. Vilniuje šis autorius parašė savo pirmąjį reikšmingą mokslinį darbą *Norma a zjawisko prawne* (1926 m.), kuriame kritikavo H. Kelseno normatyvinės teisės teoriją ir savaip interpretavo Petrażyckio teisės teorijos idėjas. 1929 metais jam išvykus į Krokuvos universitetą, Teisės teorijos ir filosofijos katedra kelis metus buvo laisva. 1930–1931 ir 1931–1932 mokslo metais jos profesorius laikinai pavadavo Baudžiamosios procedūros katedros profesorius S. Glaseris.

1932 metais Teisės fakulteto taryba kreipėsi į Lenkijos tikybių ir švietimo ministeriją su prašymu leisti įsteigti atskirą Teisės filosofijos katedrą. Pagrindinis prašymo

motyvas – „Teisės filosofija yra veikiau filosofinis mokslas, kuris skiriasi nuo kitų teisės disciplinų“ (Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Fondas 175, aprašas II, byla 198, lap. 41). Tačiau šis fakulteto tarybos prašymas buvo atmestas. Išspręstas buvo tik Teisės teorijos ir filosofijos katedros profesoriaus skyrimo klausimas. 1933 metais juo tapo garsus lenkų teisės teoretikas Wiktoras Sukiennickis.

Tiek amžininkai, tiek tyrinėtojai pažymi šio autoriaus susidomėjimą marksistine teisės filosofija. Sprendžiant iš paskelbtų paskaitų kurso konspektų (Sukiennicki 1934–1935), šis autorius marksistinę filosofiją dėstė ir Vilniaus universiteto studentams. 1935 metais atskiru leidiniu pasirodė jo straipsnis „Marksistowsko-leninowska teoria prawa“. Lietuvos mokslų akademijos centrinės bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi jo Aukštojoje politinių mokslų mokykloje skaitytų paskaitų „Filosofinė ir mokslinė marksizmo pusė“ bei „Leninizmas ir stalinizmas“ konspektai (Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. Fondas 223, byla 44).

Nors Teisės teorijos ir filosofijos katedra formaliai buvo laisva (Sukiennickis buvo tik profesoriaus pavaduotojas – *J. A.*), Teisės fakultetas turėjo du mokslinius darbuotojus, dirbusius teisės filosofijos ir teorijos srityse, – adjunktą Mycielskį ir vyresnįjį asistentą Frydmaną. Pirmasis išsiskyrė neotomistiniu teisės aiškinimu, o Frydmanas domėjosi ne tik teisės filosofija, bet ir psichologija bei socialinių mokslų metodologija. Šio jauno mokslininko darbai rodo, kad jis daugiausia pasiekė kurdamas originalią teisės teoriją.

Kalbant apie Vilniaus teisės filosofų veiklą, būtina paminėti Baudžiamosios

teisės katedros profesoriaus Bronisława Wróblewskio nuopelnus. Diskutuojant apie Teisės teorijos ir filosofijos katedros profesoriaus skyrimą, 1937 metais garsus lenkų teisės teoretikas Znamierowski rašė: „be profesoriaus Bronisława Wróblewskio, Lenkijoje šiandien nėra kito žmogaus, kuris su tokia nauda mokslui ir universitetui galėtų užimti šią katedrą“ (Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Fondas 175, aprašas II, byla 198, lap. 81). Wróblewskis buvo ne tik garsus teisės teoretikas, bet ir sociologijos, psichologijos bei filosofinių mokslų specialistas. Vilniaus universiteto studentams jis dėstė ir baudžiamąją teisę, ir sociologiją.

Tarpukario Lenkijos universitetų humanitariniuose fakultetuose (skirtingai nei to meto Kauno universitete) nebuvo dėstoma krikščioniškoji filosofija. Ši disciplina buvo studijuojama tik teologijos fakultetuose, kunigų seminarijose ir atskirame – Liublino Katalikų universitete. Teologijos fakulteto Lenkijoje neturėjo tik Poznanės universitetas. 1921–1926 metais Vilniaus universiteto Krikščioniškos filosofijos katedra neturėjo profesoriaus. Krikščioniškąją filosofiją tuo metu buvo pavesta dėstyti Moralinės teologijos katedros profesoriumi I. Świrskiui, kuris buvo teologas, o ne filosofas. Filosofų dėmesį atkreipia tik jo 1925 metų diskusija su Lutosławskiu.

Reikšmingu Krikščioniškos filosofijos katedros istorijos įvykiu turėjo tapti 1925 metų logikos istoriko S. Dominczako skyrimas profesoriaus pavaduotoju. Šis mokslininkas buvo žinomas kaip modalinės logikos specialistas. Tačiau jo veiklą Vilniaus universitete nutraukė įsisenėjusi liga. 1928 metais dėl pablogėjusios sveikatos jis atsisakė profesoriaus pavaduotojo pareigų.

Krikščioniškąją filosofiją ir vėl laikinai dėstė Świrskis, kol pagaliau 1929 metais naujuoju šios katedros profesoriaus pavaduotoju buvo paskirtas Vilniaus dvasinės seminarijos dėstytojas W. Suszynskis. Šis profesorius savo seminaruose daugiausia dėmesio skyrė Tomo Akviniečio pažiūrų analizei, šio autoriaus ir kitų filosofų pažiūrų lyginimui. Remiantis archyve išlikusiomis seminarų ataskaitomis galima sakyti, kad Suszynskis ypač mėgo tomistines Henri Bergsono filosofijos interpretacijas (Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Fondas 175, aprašas VIII, byla 99, lap. 79).

1936 metais pradėjo veikti antroji Krikščioniškosios filosofijos katedra, kurios profesoriumi tapo Kelcų dvasinės seminarijos dėstytojas M. Klepaczas. Šis profesorius 1936–1937 mokslo metais vadovavo filosofijos seminarui „Šiuolaikinės religijos filosofijos kryptys“. Kitais mokslo metais jis nagrinėjo Vakarų Europos ir Lenkijos filosofų darbus. Filosofijos istorikas Tatarkiewiczus priskiria Klepaczą prie žymiausių tarpukario Lenkijos neotomistų (Tatarkiewicz 1981: 365). Tačiau tai abejotinas šio autorius nuopelnų vertinimas. Daugumai Klepaczo tarpukario darbų būdingesnis šviečiamasis, o ne mokslinis analitinis pobūdis.

Atskiras krikščioniškosios filosofijos disciplinas tarpukario Vilniuje dėstė Dogmatinės teologijos katedros profesorius L. Puciata (metafiziką, logiką, psichologiją) ir Pastoracinės teologijos katedros profesorius M. Sopoćko. To meto Vilniaus filosofinį gyvenimą ypač pagyvino dviejų jaunu Teologijos fakulteto asistentų – W. Urmanowicziaus ir A. Korciko atvykimas. Pirmasis Stepono Batoro universiteto Teo-

logijos fakultete pradėjo dirbti 1930 metais, o Korcikas atvyko 1932 metais. Apie Urmanowicziaus filosofines pažiūras galima spręsti iš jo Vilniuje išleistos knygos *Zasady filozofii chrześcijańskiej* (1938). Korcikas Vilniuje išleido tris originalius logikos istorijos darbus: *O źródłach drukowanych i niedrukowanych logiki Leibniza* (1936), *Teoria konwersji zdan asertyorycznych u Arystotelesa* (1937) ir *O tak zwanym „sorycie arystotelesa“ i „sorycie Gocleniusa“* (1938). Filosofijos istorikas Wolenski priskiria Korciką prie žymiausių Lvovo–Varšuvos mokyklos filosofų (Wolenski 1985: 174). Vadinas, Stepono Batoro universitete dirbo du garsūs šios mokyklos atstovai – Czeżowski ir Korcikas.

Tarpukario Lenkijos universitetuose veikė unikalios medicinos istorijos ir filosofijos katedros. 1920 metais W. Szumowski tapo pirmosios pasaulyje – Krokuvos universiteto Medicinos istorijos ir filosofijos katedros profesoriumi. Lenkai turėjo senas medicinos filosofijos disciplinos tradicijas, kurios ypač suklestėjo tarpukario laikotarpiu. Tarpukario Lenkijoje veikė ne tik atskiros universitetinės katedros, bet ir buvo leidžiamas specialus periodinis leidinys, vyko nacionaliniai medicinos istorikų ir filosofų kongresai.

1922 metais Medicinos istorijos ir filosofijos katedra buvo įsteigta ir Stepono Batoro universitete. Jos profesoriumi tapo vienas žymiausių tarpukario Lenkijos medicinos filosofų Stanisławas Trzebiński. Medicinos fakulteto studentams jis dėstė gydytojo propedeutiką, logiką medikams, gydytojo etiką, vadovavo seminarui ir proseminarui. Šio mokslininko pastangomis 1929 metais Vilniuje buvo surengtas penktasis Lenkijos medicinos istorikų ir filosofų kongresas.

Į Vilnių Trzebińskis atvyko turėdamas vos kelis medicinos filosofijai skirtus darbus ir būtent čia jis tapo vienu garsiausių lenkų medicinos filosofų. Iš jo nagrinėjamo laikotarpio darbų minėtini straipsniai „O problemie wolnej woli“ (1923), „Racjonalność i racjonalizm w medycynie“ (1925), „Absurdalność w medycynie“ (1927), „Jędrzej Śniadecki a Herman Lotze“ (1927). Po šio mokslininko mirties 1931 metais, nepaisant Medicinos fakulteto tarybos prašymų, Medicinos istorijos ir filosofijos katedra buvo panaikinta. 1931–1932 ir 1932–1933 mokslo metais skaityti šios disciplinos paskaitas buvo pavesta Neurologijos katedros profesoriui S. Wladyczko. 1933–1934 mokslo metais šio dalyko paskaitos išvis nebuvo skaitomos. 1935–1936 mokslo metais padėtis kiek pagerėjo į Vilnių vienam trimestru pakvietus Poznanės universiteto profesorius A. Wrzoseką.

Susipažinus su Stepono Batoro universiteto filosofiniu gyvenimu, dėmesį patraukia ta aplinkybė, kad per visą dvidešimties metų laikotarpį nė vienoje Humanitarinio fakulteto filosofijos katedroje nedėstė šio universiteto auklėtinis. Tarpukario Lenkijoje buvo tikrai sunku padaryti akademinę filosofo karjerą. Tuometiniai pretendentai į universiteto filosofijos katedrą, be daktaro disertacijos, dar turėjo apginti tik dvejus metus galiojančią habilitacijos darbą, o atsiradus laisvai vietai katedroje, dėl jos privalėjo varžytis su kitų Lenkijos universitetų profesorių pasiūlytais kandidatais. Nors fakultetų tarybos pirmenybę teikdavo savo universiteto auklėtiniams, Vilniuje per du dešimtmečius nė į vieną iš Humanitarinio fakulteto filosofijos katedrą nepretendavo vietinis auklėtinis. 1919–1939 metais Vil-

niaus universiteto Humanitariniame fakultete buvo apgintos 42 disertacijos. Tačiau tik penkios iš jų buvo skirtos filosofijai. Nė viena iš jų neatspindi pagrindinės tarpukario Lenkijoje dominavusios, į logiką ir mokslo metodologiją orientuotos filosofijos raidos tendencijos.

Lietuvos centriniame valstybės archyve laikoma Humanitarinį fakultetą baigusių Filosofijos magistrų registracijos knyga rodo, kad 1926–1939 metais buvo išduoti 599 filosofijos magistro diplomai, iš jų dauguma – istorijos ir filologijos specialybių magistro. Filosofijos mokslų filosofijos magistras per tuos metus tapo tik 23 studentai. Pedagogikos mokslų filosofijos magistro diplomai buvo įteikti 11 absolventų (Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Fondas 175, aprašas V, byla 11). Dauguma Humanitarinį fakultetą baigusių studentų tapdavo mokytojais. Atsižvelgdami į palyginti mažą filosofijai skiriamų gimnazijos pamokų skaičių, jie rinkosi istorijos ir filologijos disciplinas.

Vilniaus universiteto Filosofijos seminaras gali būti apibūdinamas kaip miesto filosofinio gyvenimo centras. Jo patalpose įsikūrė tiek Vilniaus filosofų draugija, tiek akademinis filosofų būrelis. Profesorius Czeżowski yra palikęs šios tarpukario Vilniaus filosofiniam gyvenimui svarbios institucijos aprašymą: „Seminaro patalpos įsikūrė erdviame Sarbievijaus kieme, antrame aukšte pastato, buvusio šalia universiteto bibliotekos; jas sudarė du nedideli, puikius skliautus turėję kambariai bei kiek didesnė salė. Patalpos turėjo atskirą laiptinę, vedusią į dar vieną mansardos kambariuką <...>. Ilgainiui seminaras pasipildė erdvia, toje pat laiptinėje buvusia sale. Mažesnė salė

buvo skirta parankinių knygų bibliotekai bei periodinius leidinius turinčiai studentų skaityklai, o šalia buvusiuose kambarėliuose tilpo profesoriaus ir asistento kabinetai. Papildoma didžioji salė buvo paversta auditorija“ (Czeżowski 1977: 434).

Visi tarpukario Vilniuje išaugę filosofai aktyviai dalyvavo akademinio filosofų būrelio veikloje. Įtakingas Lenkijos filosofijos žurnalas „Ruch filozoficzny“ spausdino kasmetes šio būrelio veiklos ataskaitas. Nors panašūs būreliai veikė ir kituose Lenkijos universitetuose, šis solidus leidinys spausdino tik Vilniaus filosofų būrelio

ataskaitas. Tai buvo daroma Czeżowskio iniciatyva. Didesnis dėmesys Stepono Batoro universitetui turėjo skatinti jaunosius Vilniaus filosofus ir kartu visai Lenkijai rodyti, kad mieste atgimė filosofinio gyvenimo tradicijos. Nuo ketvirtojo dešimtmečio vidurio į Vilniaus filosofinį gyvenimą įsitraukė šiame mieste subrendę autoriai. Tačiau visas tarpukario dvidešimtmetis gali būti apibūdintas tik kaip savarankiškos Vilniaus filosofinės terpės formavimosi laikotarpis. Buvo nuveikta nemažai, tačiau Vilnius liko Lenkijos filosofinio gyvenimo provincija.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Fondas 175.

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. Fondas 223.

Czeżowski, Tadeusz. 1973. „Filozofia polska w dwudziestoleciu międzywojennym (zarys rozwoju)“, *Studia Filozoficzne*, Nr. 2, s. 61–69.

Czeżowski, Tadeusz. 1977. „Wspomnienia. (Zapiski do autobiografii)“, *Kwartalnik historii nauki*, Nr. 3, s. 429–440.

Jokubaitis, Alvydas. 1991. *Filosofijos mokslas Vilniaus S. Batoro universitete. 1919–1939 metais*: daktaro disertacija. – Rankraštis.

Koneczny, Feliks. 1935. *O wielości cywilizacyj*. Kraków.

Lutosławski, Wincenty. 1933. *Jeden latwy żywot*. Warszawa: Hoesick.

Opalek K. Wolter W. 1948. *Nauka filozofii prawa i prawa karnego w Polsce*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Plečkaitis, Romanas. 1977. „Filosofijos mokslas S. Batoro universitete“, *Vilniaus universiteto istorija. 1803–1940*. Vilnius: Mokslas.

Sukiennicki, Wiktor. 1934–35. *Filozja prawa* (Według wykładów uniwersyteckich). Cz. 1–3. Oprac. M. Galpern, M. Dajches. Wilno.

Tatarkiewicz, Władysław. 1926. „Materiały do dziejów nauczania filozofji na Litwie“, *Archiwum Komisji do badania historii filozofji w Polsce*. T. II. Cz. 2. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Tatarkiewicz, Władysław. 1981. *Historia filozofii*. T. 3. Warszawa: PWN, s. 365.

Tvrđy J. 1932. „Soudoba filosofie polka“, *Současná filosofie u slovanů*. Praha: Orbis, s. 117–140.

Wiśniewski, Ryszard. 1997. „Władysław Tatarkiewicz w Wilnie“, in *Filozofia na Uniwersytecie Wileńskim*. Toruń, s. 87–92.

Wolenski, Jan. 1985. *Filozoficzna szkoła lwowska-warszawska*. Warszawa: PWN.

PHILOSOPHICAL LIFE IN INTERWAR VILNIUS

Alvydas Jokubaitis

S u m m a r y

In the interwar period, the institutionalization of philosophical life in Vilnius was slower than in other Polish cities for various economic and cultural

reasons. The philosophical environment of Vilnius had already formed only during the mid thirties. This had to do with the rise of a new generation

of philosophers who had graduated from Vilnius S. Batory University. It was evident from the third Polish Congress of philosophers that the philosophical forces of Vilnius at the time were strong enough to surpass the results achieved by colleagues from Poznan. One thing is striking about the philosophi-

cal life in S. Batory University. Throughout the twenty years, no department of philosophy in the Humanitarian Faculty was run by graduates of this university.

Keywords: history of Polish philosophy, Vilnius philosophical environment, Lwów–Warsaw School of Philosophy.

Iteikta 2008 09 08